

А.К. Мулякова-Бочі (Національна академія управління, м. Київ, Україна)
**ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ
В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ**

У статті розглянуто особливості формування платіжного балансу та основних проблем, пов'язаних з його дефіцитом. Класифіковано чинники впливу на платіжний баланс. Обґрунтовано й узагальнено причини виникнення дефіцитів у провідних країнах світу. Оцінено можливі варіанти подолання дефіцитів платіжного балансу.

Ключові слова: платіжний баланс, дефіцит, профіцит, поточний рахунок, фінансовий рахунок.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 15.

А.К. Мулякова-Бочи (Национальная академия управления, г. Киев, Украина)
**ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА
В УСЛОВИЯХ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ**

В статье рассмотрены особенности формирования платежного баланса и основных проблем, связанных с его дефицитом. Классифицированы факторы влияния на платежный баланс. Обоснованы и обобщены причины возникновения дефицитов в ведущих странах мира. Оценены возможные варианты преодоления дефицитов платежного баланса.

Ключевые слова: платежный баланс, дефицит, профицит, текущий счет, финансовый счет.

А.К. Mulyakova-Bochi (National Academy of Management, Kyiv, Ukraine)
**TRENDS IN FORMATION OF BALANCE OF PAYMENTS
UNDER CRISIS CONDITIONS**

The article considers the peculiarities in formation of the balance of payments as well as the major problems related to its deficit. Factors of influence upon the balance of payments are classified. Causes for deficits in the leading countries of the world are grounded and generalized. Possible ways to overcome the deficit in the balance of payments are estimated.

Keywords: balance of payments; deficit; surplus; current account; financial account.

Постановка проблеми. Платіжний баланс є одним з основних показників, що відображає стан зовнішньоекономічних відносин держави. За останні роки в платіжному балансі багатьох країн спостерігається дефіцит ресурсів, який негативно впливає на економіку. Нині країни ЄС генерують реальний трансферт ресурсів з країн-кредиторів до країн-боржників, але цей механізм не здається стабільним. Для подолання таких явищ важливим є визначення чинників, які впливають на зміни у платіжному балансі зарубіжних країн.

Аналіз літератури. Дослідженню проблем платіжного балансу присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як О. Анісімова [1], С. Боринець [2], Д. Єрін [3], С. Ніколайчук [4], П. Пищик [5], А. Ставицький [7], О. Сунцова [8], В. Шевчук [9], А. Шкляр [10], В. Юрчишин [11] та інші.

Невирішені питання. Слід зазначити, що у науковому світі існує дискусія щодо визначення основних чинників та характеру їхнього впливу на платіжний баланс, а також причин виникнення дефіцитів платіжних балансів, оскільки правильне визначення причин виникнення дефіцитів впливає на вибір грошово-кредитної, бюджетно-податкової, зовнішньоторговельної політики держав.

Метою дослідження є розробка системи чинників впливу на платіжний баланс для визначення причин дефіциту платіжного балансу у зарубіжних країнах.

Основні результати дослідження. Основна мета платіжного балансу полягає в забезпеченні довготермінової рівноваги та стійкості міжнародних платежів і доходів. Дисбаланс платіжного балансу пов'язаний з основними рахунками: поточний рахунок, фінансовий рахунок і рахунок операцій з капіталом. Іншими словами, платіжний баланс є сумою всіх рахунків балансу, відповідно до його архітектури. Результат торговельного балансу, балансу доходів і поточних трансфертів формують баланс рахунка поточних операцій. Рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій задається результатами фінансового рахунка та рахунка руху капіталу. Таким чином, баланс кожного рахунка розраховується шляхом додавання всіх його елементів. Зовнішній дисбаланс номінальної вартості визначається профіцитом чи дефіцитом платіжного балансу. Дефіцит платіжного балансу представляє високу балансову вартість усіх резервних активів.

Платіжний баланс має значний вплив на визначення характеру й структури зовнішньоекономічних зв'язків та ролі країни у світовому господарстві. Для визначення кола проблем, пов'язаних з формуванням платіжного балансу у деяких країнах світу, потрібно визначити основні чинники впливу на платіжний баланс. Схематично це представлено на рис. 1.

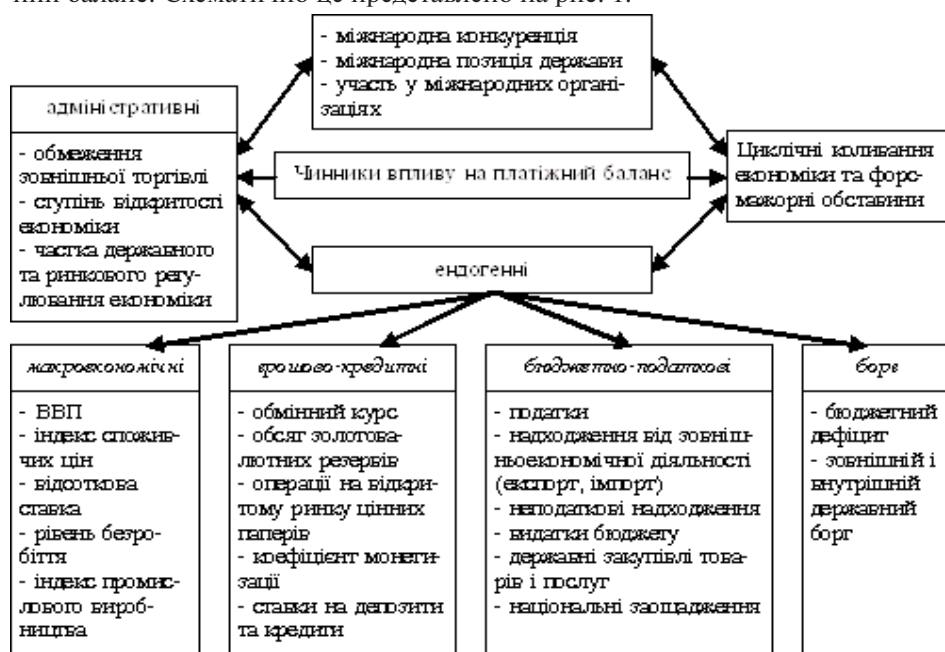

Рис. 1. Чинники впливу на платіжний баланс, авторська розробка

На платіжний баланс найбільше впливають рівень інфляції, зміни валютного курсу, рівень конкуренції, інвестиційна позиція держави, зміни в частці державного і ринкового регулювання економіки, що визначає різні можливості експорту й потреби в імпорті товарів, капіталу і послуг.

Значний вплив також здійснюють циклічні коливання економіки – в платіжних балансах знаходять вираз коливання, підйоми і спади господарської активності в країні, оскільки від стану внутрішньої економіки залежать її зовнішньоекономічні операції [2, 237].

Екзогенний вплив здійснює економічний і політичний розвиток інших країн, міжнародна конкуренція, що визначає позицію країни в світовому економічному просторі. Платіжні баланси реагують на торгово-політичну дискримінацію певних країн, що створюють штучні бар'єри і перешкоджають розвитку взаємовигідних відносин.

Баланс поточного рахунка відображає зв'язок між національною економікою та міжнародною економікою і є важливим для визначення впливу макроекономічних показників на платіжний баланс. Сальдо рахунка поточних операцій відображає вплив припливу іноземних ресурсів на економічний розвиток і нестійкі дисбаланси, що визначаються накопиченням зовнішнього боргу в результаті різниці між національними заощадженнями і валовими інвестиціями.

Дефіцит рахунка поточних операцій залежить від таких чинників: швидкість зростання експорту порівняно з імпортом, структура експорту, імпорту, державних витрат і національних кредитів, рівня, призначення та структури зовнішнього боргу й можливості покриття дефіциту поточного рахунка через зовнішнє фінансування. Крім того, інфляція здійснює значний вплив на експорт, оскільки вона знижує конкурентоспроможність товарів і послуг і, навпаки, стимулює імпорт. Девальвація національної валюти створює чималу небезпеку для стійкості поточних рахунків, тому що це робить зовнішнє фінансування дорожчим.

Дефіцит поточного рахунка, також залежить від рівня розвитку фінансової системи, насамперед тому, що нерозвиненість банківської системи перешкоджає національним заощадженням. По-друге, нерозвинена фінансова система не може ефективно призначити приплив капіталу і інвестицій. Третя причина відноситься до кризи банківської системи, що буде впливати на кризу обмінного курсу.

Державний борг єврозони та банківська криза лежить в основі кризи платіжного балансу, спричиненої зміщенням внутрішніх реальних обмінних курсів. У даний час євросистема генерує трансферт ресурсів у формі субсидованих кредитів від країни-кредитора до країни-боржника. Ці трансферти не є політично уповноваженими і можуть призвести до інфляції.

За останній рік частка кредитів Греції, Ірландії, Італії, Португалії та Іспанії різко зросла, оскільки банки-позичальники все частіше відмовляються надавати кредити банкам з даних країн, тому вони звертаються до Європейського центрального банку (ЄЦБ) для фінансування своїх активів.

Найбільше дисбаланс платіжного балансу виріс протягом цього року в Італії, де невеликий профіцит платіжного балансу євро перетворився у значний дефіцит. Це пов'язано з проблемами у фінансуванні італійських банків, оскільки банки єврозони стали неохоче кредитувати своїх італійських колег.

На жаль, зосереджуючись на проблемах Греції, більшість економістів бачать проблеми єврозони через вузьку призму суверенного боргу. З цієї точки

зору, державні витрати нарощують рівень державного боргу, тому успішна бюджетна консолідація в проблемних країнах (Греція, Ірландія та Португалія) призведе до кінця кризи.

Проте кризу слід розглядати не як кризу суверенного боргу, а як платіжно-го балансу і як кризу зовнішньої заборгованості. Наявність недорогих кредитів від банків після запуску єдиної валюти (євро) більш ніж десять років тому спричинила у деяких країнах постійні зовнішні дефіцити, що викликало тривожне зростання рівня зовнішнього боргу (як державного, так і приватного) [13].

Великий дефіцит рахунка поточних операцій (табл. 1) до цього часу зберігається в Греції та Португалії, оскільки позикові кошти були використані достатньо нераціонально – в основному для фінансування поточного споживання, а не як продуктивні інвестиції в капітал, призначені для підвищення експортного потенціалу.

Ще більш серйозні проблеми виникли з державним фінансуванням і банківською кризою в Ірландії і Португалії. Проте політики істотно не змінюють підхід до розв'язання кризи. Уряди і ЄЦБ продовжують забезпечувати короткострокове фінансування урядів і банків, що знаходяться у складному фінансовому становищі. Це підтверджує відсутність єдиного стратегічного плану подолання кризи.

Протягом жовтня 2011 р. деякі країни на чолі з Німеччиною і Нідерландами почали шукати ефективний підхід до подолання кризи і зажадали комплексної реструктуризації грецького державного боргу. Проте велике списання грецького державного боргу може бути причиною потенційного зараження інших проблемних країн у разі дефолту грецького уряду. Тому для зміцнення європейських банків необхідне значне зміцнення капітальної бази банків.

Дисбаланс платіжного балансу, зростання вимог і зобов'язань національних центральних банків перед ЄЦБ призводять до реального трансферту ресурсів, оскільки товари, послуги та активи передаються від країн-кредиторів до країн-боржників за пільговими цінами, субсидіями, що вимірюються вимогами і зобов'язаннями ЄЦБ. Передача відбувається автоматично і без будь-якого контролю за виконанням бюджету. Проте такі трансферти не можуть бути забезпечені на постійній основі у зв'язку з бажанням країн-кредиторів знизити рівень цих трансфертів для країн-боржників.

Крім того, країни-кредитори можуть чинити тиск на країни-боржники, щоб знецінити їхній внутрішній реальний обмінний курс для зниження цін на товари, послуги й активи. У цьому випадку товари послуги й активи у країнах-боржниках будуть дешевшати порівняно з країнами-кредиторами, і поточний та капітальний рахунки повернуться до рівноваги. Однак дефляція товарів, послуг і цін на активи спровокує списання значної суми державного та приватного боргу, понесеного країнами-боржниками у період легкого доступу до кредитів.

Дефіцит країни може робити свій вплив на ЄЦБ, грошово-кредитну політику якого призводить до більш високої інфляції в країнах з позитивним сальдо. У цьому випадку зміна рівня внутрішнього реального обмінного курсу може бути досягнута за рахунок збільшення товарів, послуг і цін на активи в краї-

Таблиця 1. Рахунок поточних операцій платіжного балансу, млн. дол. США*

Країни	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Франція	12971,69	11134,88	-10348,92	-12984,81	-25905,84	-49307,36	-39456,34	-44575,02
Німеччина	47354,59	128141,8	140288,1	182836,1	249399,4	228068	188661,3	188165,9
Греція	-12727,67	-13316,63	-18324,06	-29807,96	-44595,99	-50876,13	-35862,32	-30423,49
Ісландія	-523,0577	-1299704	-2636,271	-3984,219	-3213705	-4137,883	-1414008	-1003,99
Ірландія	7387724	-1078735	-7133,75	-7864,333	-13836,85	-15285,98	-6290,676	961,197
Італія	-19566,38	-16196,64	-29378,9	-48118,49	-51826,87	-66116,45	-41783,34	-71617,24
Японія	135995,3	172158,4	183927,1	168408	210547,7	158430,1	141996,2	195651,5
Португалія	-10427,51	-15446,2	-19790,59	-21871,48	-23374,67	-31724,84	-25509,57	-22596,1
Іспанія	-31040,77	-54871,77	-83095,85	-110848,5	-144101,6	-153040,7	-75688,2	-64107,72
Туреччина	-7515	-14431	-22309	-32249	-38434	-41959	-13991	-47099
Велика Британія	-30018,78	-45606,27	-59381,95	-79307,44	-69688,01	-36171,58	-31877,75	-56722,61
США	-519090	-628519	-748774	-800621	-710304	-677195	-376552	-470898
Китай	45874,8	68659,2	160818	253268	371833	436107	297142	...
Індія	8688,523	6982009	-10367,13	-95137,6	-10665,99	-37230,96	-20125,54	-52000,86
Росія	35410,02	59511,75	84602,17	94886,39	77768,31	103660,7	48604,69	70253,23
Україна	2891	6909	2531	-1617	-5272	-12763	-1732	-3018

* складено на основі даних [6; 14].

нах-кредиторах. Оскільки ціни в цих країнах будуть зростати швидше, ніж у країнах-боржниках, то в будь-якому разі усередині ЄС поточний, капітальний і, отже, дисбаланс платіжного балансу буде зникати. Коригування витрат буде перенесено на країн-кредиторів у вигляді економічних витрат на покриття інфляції. Якраз політика легких грошей і м'якого курсу може допомогти в досягненні такого результату.

Приплив капіталу в країни з позитивним сальдо, у свою чергу, залишить банки в цій частині зони євро, маючи доступ до відносно дешевого фінансування. Це може обмежити можливості ЄЦБ контролювати відсоткову ставку і надлишкову ліквідність у країнах із позитивним сальдо. Витік капіталу в межах євросистеми (навіть у помірній формі) може сприяти перебудові реального обмінного курсу шляхом створення інфляційного тиску в країнах із позитивним сальдо.

Слід зазначити, що для США також характерним є дефіцит платіжного балансу, що стало результатом невідповідності темпів економічного зростання між США і його основних торговельних партнерів. Це створює збільшення попиту на імпорт. Навіть якщо відмінності в темпах економічного росту між США та рештою країн будуть ліквідовані, в США все одно спостерігатиметься дефіцит торгівлі та поточного рахунку. По-перше, в США еластичність імпорту вища, ніж іноземні доходи від американського експорту. Це явище сягає своїм корінням у загальну відкритість ринку США, що робить імпортні товари легкодоступними. По-друге, функції долара США як основної резервної валюти робить дефіцит поточного рахунку неминучим через приплив у США валютних резервів центральних банків зарубіжних країн, особливо з країн з профіцитом поточного рахунку. Дефіцит платіжного балансу можна фінансувати за рахунок позикових коштів або шляхом виснаження резервів іноземної валюти [15, 6].

Платіжний баланс Китаю зафіксований з активним сальдо, оскільки підвищився попит з боку США і Європи. На даний момент це означає, що центральний банк Китаю повинен більше контролювати вартість юаня, щоб зупинити потік ліквідності, який викликає інфляцію. Зростання експорту було зменшено за рахунок глобального економічного спаду, тоді як зростання імпорту скоротилося за рахунок меншої кількості імпорту товарів виробничого призначення. У фінансовому рахунку щодо прямих і портфельних інвестицій зареєстрований чистий відтік капіталу (з 3,96 млрд. дол. США до 14,70 млрд. дол. США відповідно). Головним чинником було те, що зарубіжні інвестори скоротили свої частки в аграрному секторі на ринку державних облігацій. Інші інвестиції в основному пов'язані зі зростанням зовнішніх запозичень банківського сектору і виведенням за кордон депозитів приватного сектору [12].

Висновки. Отже, основними тенденціями впливу глобальної фінансово-економічної кризи на платіжний баланс провідних країн світу є:

- нарощення негативного сальдо за поточними операціями платіжного балансу після кризи 2008 р. в США, країнах ЄС і зниження торгового сальдо платіжного балансу в провідних сировинних країнах через падіння світових цін на нафту та інші сировинні експортні товари;

- в основі державного боргу країн ЄС та банківської кризи лежить криза платіжного балансу, викликана викривленням реальних обмінних курсів;
- влада у країнах-кредиторах може застрахувати своє населення від інфляції, впроваджуючи м'яку валютну політику і в кінцевому підсумку відмовитися від євро;
- характерною особливістю останнього колапсу стали не фінансові кризи в різних країнах, які траплялися і раніше, а та швидкість, з якою вони виникають і поширюються у глобальній світовій економіці;
- перетік фінансового капіталу в американські, японські та європейські міжнародні фінансові центри з фінансових ринків країн, що розвиваються;
- наростання негативної міжнародної інвестиційної позиції в провідних країнах світової економіки (за винятком Китаю та Росії) через неможливість рефінансувати свої зобов'язання і підвищення вартості грошей на фінансово-му світовому ринку.

1. *Анісімова О.Ю.* Коригування зовнішніх дисбалансів платіжного балансу (на прикладі розвинутих країн): Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 22 с.
2. *Боринець С.Я.* Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підручник. – 2-ге вид., перероб. й доп. – К.: Знання, КОО, 1999. – 305 с.
3. *Єрін Д.Л.* Статистичне оцінювання рівноваги платіжного балансу: Автореф. дис... канд. економ. наук: спец. 08.03.01 – статистика / Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2005. – 18 с.
4. *Ніколайчук С., Шаповаленко Н.* Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу: оцінка прийнятності рівня для України // Економіка і прогнозування. – 2010. – №2. – С. 74–88.
5. *Пищик П.В.* Регулирование платежного баланса и проблема макроэкономического равновесия // Деньги и кредит. – 2002. – №8. – С. 38–44.
6. Платіжний баланс // Національний банк України // www.bank.gov.ua.
7. *Ставицький А.В.* Аналіз та прогноз платіжного балансу України // Проблеми трансформації економічних систем та становлення ринкового господарства в Україні. – К., 1996. – С. 100–104.
8. *Сунцова О.О.* Фінансові аспекти соціально-економічного розвитку держави та її регіонів: Монографія. – К.: Міністерство освіти і науки України, УкрІНТЕІ, 2009. – 300 с.
9. *Шевчук В.О.* Платіжний баланс і макроекономічна рівновага в трансформаційних економіках: досвід України. – Л.: Каменяр, 2001. – 495 с.
10. *Шкляр А.І.* Платіжний баланс України: чинники кризи і механізми відновлення рівноваги // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №6. – С. 266–272.
11. *Юрчишин В.* Макроэкономические риски платежного баланса // Финансовые риски. – 2008. – №2. – С. 30–35.
12. Central Bank of the Republic of China (Taiwan) // www.cbc.gov.tw.
13. *Charlie, F.* (2011). The Eurozone's Balance of Payments Crisis // blog.currensee.com.
14. OECD statistic // stats.oecd.org.
15. The U.S. balance of payments: wide-spread misconceptions and exaggerated worries. Deutsche Bank Research, October, 1, 2004. 12 p.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2012.